

קרול פ' קאקל

דפוסים ופשעים של אימפריות:

נקודת מבט השוואתית על השמדה פשיסטית ולא-פשיסטית*

מבוא

מאז ומעולם בני אדם חוזרים ופולשים לאדמות של אחרים, וההיסטוריה אינה אלא סיפור מתמשך של אובדן טריטוריות וכיבושן. מאז החלו היבשות להתמלא בבני אדם ניטש "מאבק מתמשך על מרחב מחיה בין קבוצות שכל אחת מהן ביקשה להבטיח לעצמה את האדמה המובחרת ביותר". במקרים מסוימים נועדה הפלישה להבטיח יתרון צבאי או קשרי מסחר ולא הייתה כרוכה בכיבוש הטריטוריה החדשה או באכלוסה. ואולם במקרים אחרים פנה הפולש לאדמות של אחרים מתוך כוונה להפוך אותן לשלו, "ליישב" את הטריטוריה החדשה במתיישבים משלו ולדחוק את רגליהם של תושביה. את אלה מהם ששרדו לאחר הפלישה היה צריך להטמיע בקרב הפולשים, לגרש או להשמיד. אומנם ייתכן שהפולשים הזרים לא התכוונו במודע להשמיד את התושבים הילידיים שנקרו בדרכם או להיפטר מהם בדרך אחרת, אבל בתהליך דחיקתם מאדמתם היה טמון "פוטנציאל של צורות קיצוניות של רצח עם, שלעיתים קרובות מדי מומש בפועל".¹

אימפריות, כסטרוקטורות של כיבוש, התקיימו לכל אורך ההיסטוריה האנושית. לטענת הסוציולוג פיטר אידיקולה, הן היו מעורבות "בפשעים החמורים ביותר נגד האנושות, ובכלל זה רצח עם, מלחמות לא-חוקיות, עינויים, חטיפות, התנקשויות וגנבות בהיקף נרחב".² בתחום הקרימינולוגיה הולך ומתפתח תחום משנה של חקר פשעי מדינה, שמתמקד בפשעים שממשלות ופקידיהן מבצעים, מעודדים או נותנים להם הסכמה שבשתיקה. תחום זה מעמיד בחזית חקירותיו

* חלקים ממאמר זה פורסמו לראשונה בספרי *The Holocaust as Colonial Genocide: Hitler's "Indian Wars" in the "Wild East"* (2013); אני מודה להוצאת פלגרייב מקמילן על הרשות לפרסום כאן. אני מודה לישי לנדה ולמיכל אהרוני וכן לשני הקוראים האנונימיים על קריאתם המדוקדקת בגרסאות המוקדמות של מאמר זה ועל הערותיהם החשובות והצעותיהם המועילות.

1 David Day, *Conquest: How Societies Overwhelm Others*, Oxford: Oxford University Press (2008), pp. 3, 5-6, 8, 182

2 Peter Iadicola, "Controlling Crimes of Empire", in: "Resistance to State Crime: Post-Conflict Justice Modalities", special issue, *Social Justice: A Journal of Crime, Conflict, and World Order*, 37, 2 (2010), p. 98

את פשעי האימפריות במאה העשרים והעשרים ואחת – פשעי מדינה שהתקשורת מרבה לסקר, כגון מלחמות תוקפנות,³ ג'נוסייד (רצח עם)⁴ וטיהור אתני.⁵ "סיפורן של האימפריות", מציין אידיקולה בצדק, "הוא סיפור של פשע ואלמות. מנקודת מבט קרימינולוגית אימפריות הן ארגוני פשע". מושג האימפריה אכן מרכזי להבנת טבעם של פשעי המדינה האכזריים האלה, שכן אימפריות הן לעיתים קרובות המקור וההקשר של ביצועם.⁶ בעבור מי שחיים במדינת האם מדובר בזוועות מרוחקות שמתרחשות בשולי האימפריה. מבחינת העמים הילידיים שבמרחב הקולוניאלי, לעומת זאת, מעשי ההרג וההרס הברבריים של הפולשים הם קרובים מאוד, והופכים את מולדתם לזירת פשע.

בעולם המודרני נעשה האימפריאליזם העיקרון המארגן של הפוליטיקה העולמית. מאמר זה סוקר הן דוגמאות של אימפריאליזם לא־פשיסטי הן דוגמאות של אימפריאליזם פשיסטי כדי להראות שהאלמות האימפריאלי־קולוניאלי היא המשכית ומתקיימת בזמנים שונים ובמקומות שונים בהיסטוריה. המאמר מתמקד במה שכונה "עידן האימפריות והאימפריאליזם, 1880-1945". הוא מעמיד את האימפריה במרכז פשעי המדינה – אותם פשעים שממשלות לא־פשיסטיות ופשיסטיות ביצעו, הסיתו לביצועם או נתנו להם הסכמה שבשתיקה – בחמש אפיזודות היסטוריות מובהנות (אך קשורות). בקיצור, המאמר מראה איך – בחמישה מקרים אלו – הולידה הציוויליזציה רצח עם.⁷

3 מלחמות תוקפנות הן מלחמות שפוגעות בשלמותן הטריטוריאלית או בעצמאותן הפוליטית של אומות או מדינות אחרות. ראו: Peter Iadicola, "The Centrality of the Empire Concept in the Study of State Crime and Violence", in: William J. Chambliss, Raymond Michalowski, and Ronald C. Kramer (eds.), *State Crime in the Global Age*, Devon: Willan Publishing (2010), p. 34.

4 ההגדרה המדויקת של ג'נוסייד נתונה כמובן למחלוקת חריפה בקרב חוקרים, מעצבי מדיניות ופעילי זכויות אדם. בעקבות הגדרתו המקורית של רפאל למקין משנת 1946 אני מבין מושג זה, אם לנסח זאת בפשטות, כ"כוונה פלילית להשמיד [קבוצה של בני אדם] או להטיל בהם מום לצמיתות". ראו: Raphael Lemkin, "Genocide as a Crime under International Law", *The American Journal of International Law*, 41, 1 (1947), p. 147. זו במידה רבה צורה של לוחמה נגד אורחים לא־חמושים. היא כוללת מוות מיידי בשיטות הרג ישירות, כגון ירי המוני, המתה בגז או הפצצה; ומוות איטי בשיטות הרג עקיפות, כגון רעב, תת־תזונה, חשיפה לפגעי מזג האוויר, תשישות ומחלות. לפושעים יכולה להיות כוונה מסוימת להשמיד קבוצת יעד בשלמותה או בחלקה. אפשר לייחס להם גם כוונה על יסוד ידיעה. אם מבינים זאת כך, אפילו אם הפושעים אינם מתכוונים להרוג את הקורבנות, הפעולות שלהם או המדיניות שלהם נחשבות מכוונות אם הפושעים היו יכולים לצפות שפעולות אלו או מדיניות זו יגרמו למוות המוני של אורחים. לדיון מבוסס ומעודכן במיוחד בהתפתחות המושג ג'נוסייד ראו: Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, 3rd ed., Abingdon: Routledge (2017), pp. 11-51.

5 בעקבות הסוציולוג מרטין שו אני רואה בטיהור אתני את ההיבט הטריטוריאלי והמרחבי של רצח עם. טיהור אתני הוא אחת השיטות לבצע רצח עם (ולא קטגוריה נפרדת). Martin Shaw, *What is Genocide?*, 2nd ed., Cambridge: Polity Press (2015), pp. 81-83.

6 Iadicola, "The Centrality of the Empire", p. 33.

7 למחקר שמראה "איך רצח עם יכול לצמוח מתפקודה הרגיל של הציוויליזציה המערבית" ראו: Christopher

בעמודים הבאים אבחן דפוסים ופשעים של שלוש אימפריות לא־פשיסטיות (האימפריה האמריקאית במערב היבשת, האימפריה הקולוניאלית היפנית והאימפריה הקולוניאלית הגרמנית) ושל שתי אימפריות פשיסטיות (האימפריה היפנית בזמן המלחמה והאימפריה הגרמנית הנאצית המזרח־אירופית). אשתמש בעדשה השוואתית כדי לנסות ולהאיר הן את ההמשכיות של האלימות האימפריאלית־קולוניאלית הן את ההחמרה בדפוס הג'נוסידי באימפריות הפשיסטיות לעומת האימפריות הלא־פשיסטיות.

דוגמאות של אימפריות לא־פשיסטיות

בתערוכה העולמית הקולומביאנית בשיקגו (1893-1892), שהייתה הגיגת ניצחון לציין 400 שנה ל"גילוי" האמריקות, נשא ההיסטוריון פרדריק ג'קסון טרנר הרצאה שכותרתה "חשיבות הספר בתולדות אמריקה". במה שנעשה לימים תזת הספר הנודעת שלו השתמש טרנר בצירוף הקולע "הקולוניזציה של המערב הגדול" לתיאור תהליך הפנייה מערבה – הפלישה, הכיבוש וה"התיישבות" בכל שטחי יבשת צפון אמריקה – תהליך שנעשה בחסות המדינה, ושחיב, בניסוחו המעודן של טרנר, "להדוף לאחור" את האינדיאנים.⁸ בכתביו זימן טרנר לקוראיו מעין כרוניקות אימפריאליסטיות, כלומר "סיפורי הצלחה" (מנקודת מבטם של המתיישבים) על ההתפשטות האגרסיבית ביבשת אמריקה.⁹

אחד מקוראיו הלהוטים ביותר של טרנר היה הגיאוגרף הגרמני פרידריך ראצל, ממציא המושג Lebensraum (מרחב מחיה). ראצל ציין בהתלהבות שב"תזת הספר" שלו הנגיד טרנר בין "הגבולות הדינמיים של ההתפשטות האמריקאית מערבה [...] [ובין] גבולות אירופיים סטטיים שחוצצים בין עמים צפופי אוכלוסין".¹⁰ ראצל, שהפליג בשבחי "תזת הספר" של טרנר, הבין עד כמה היא דומה למחקריו שלו (והודה בדמיון זה).¹¹ ראצל וטרנר קראו איש את חיבורי רעהו והחליפו מכתבים. הדיאלוג הטרנס־אטלנטי הזה בין ראצל לטרנר הוא ראייה מכריעה למוצאם המשותף של "תזת הספר" האמריקאית הקלסית ושל הרעיונות הגרמניים הנאציים המאוחרים יותר בנוגע ללבנסראום.¹²

Powell, *Barbaric Civilization: A Critical Sociology of Genocide*, Montreal and Kingston: McGill-Queens University Press (2011). כפי שפואל מציין בוהירות, ובצדק, "לא כל רצח עם צמח מן הציוויליזציה המערבית וציוויליזציה זו אף אינה היחידה שהצמיחה רצח עם" (שם, עמ' 3).

Frederick Jackson Turner, *Rereading Frederick Jackson Turner: "The Significance of the Frontier in American History" and Other Essays, with commentary by John Mack Faragher*, New Haven: Yale University Press (1998), pp. 31-33, 60

9 שם, עמ' 230.

10 Alan E. Steinweis, "Eastern Europe and the Notion of the 'Frontier' in Germany to מצוטט בתוך: 1945", *Yearbook of European Studies* 13 (1999), p. 61

11 Shelley Baranowski, *Nazi Empire: German Colonialism and Imperialism from Bismarck to Hitler*, New York: Cambridge University Press (2010), p. 64

12 Jens-Uwe Guettel, "From the Frontier to German South-West Africa: German Colonialism, Indians, and לפרטים נוספים על הדיאלוג בין ראצל לטרנר ראו: Steinweis, "Eastern Europe", pp. 57, 61

לקראת סוף המאה התשע-עשרה טען קנצלר גרמניה אוטו פון ביסמרק, משקיף חד-עין על הזירה העולמית בת זמנו: "הקולוניזציה של צפון אמריקה הייתה הגורם המכריע בעולם החדש".¹³ כפי שנרמז בדברי ביסמרק, הפרויקט הלאומי האמריקאי המוקדם, שכלל התפשטות טריטוריאלית, טיהור אתני וקולוניאליזם התיישבותי במערב יבשת צפון אמריקה, עתיד לספק השראה, הכשר, צידוק או מודל להרפתקאות אימפריאליות-קולוניאליסטיות אחרות (ולפשעי האימפריה הקשורים אליהן) של האימפריאליזם החדש בסוף המאה התשע-עשרה וראשית המאה העשרים. השפעה מכרעת עתידה להיות לדוגמה האמריקאית בעיקר על ההתפתחות ההיסטורית של יפן בתקופת מייג'י (1868-1912) ושל גרמניה בתקופת הקיסרות (1871-1918).

האימפריה האמריקאית במערב היבשת, 1776-1890

כבר מראשיתה הייתה ארצות-הברית פרויקט אימפריאלי. המרד נגד השלטון הבריטי לא היה רק מלחמה למען עצמאות פוליטית אלא גם המשך של המאבק על אדמות האינדיאנים והשליטה בהן.¹⁴ הרפובליקה האמריקאית החדשה נוצרה אפוא בהשראה של רעיון אימפריאלי. ואכן, רבים ממנהיגי מלחמת העצמאות האמריקאית היו ספסרים גדולים של אדמות המערב. הם כעסו על מגמת פניה של המדיניות הקולוניאלית הבריטית, שהקצתה אדמות ממערב להרי האפלצ'יים לשמורה אינדיאנית, ורצו להתנתק ממדינת האם בריטניה ולייסד במערב היבשת אימפריה משלהם. העצמאות הייתה בעת ובעונה אחת הן המנוע של ההתפשטות האמריקאית מערבה הן התוצר שלה.¹⁵

לא היו אימפריאליסטים בעלי ביטחון עצמי רב יותר מן האבות המייסדים של אמריקה, אימפריאליסטים משולחי רסן שחתרו לאימפריה בקנה מידה יבשתי.¹⁶ אפילו לפני הניצחון במלחמת העצמאות של ארצות-הברית חזה ג'ורג' וושינגטון, מנהיג הצבא הקונטיננטלי ומי שעתיד להיות בקרוב נשיא ארצות-הברית, שהאומה החדשה תהיה "אימפריה עולה". הכומר והגיאוגרף ג'דדיה מורס, בספר הלימוד הפופולרי "גיאוגרפיה אמריקאית" ("American Geography"), שחיבר

"American Westward Expansion", *Modern Intellectual History* 7, 3 (2010), pp. 524-525, 535, 539.

13 Roxanne Dunbar-Ortiz, *An Indigenous Peoples' History of the United States*, מצוטט בתוך: Boston: Beacon Press (2014), p. 96. ההדגשה הוספה.

14 Colin G. Calloway, *The American Revolution in Indian Country: Crisis and Diversity in Native American Communities*, New York: Cambridge University Press (1995), p. 15.

15 Alan Taylor, "Land and Liberty on the Post-Revolutionary Frontier", in: David Thomas Konig (ed.), *Devising Liberty: Preserving and Creating Freedom in the New American Republic*, Stanford: Stanford University Press (1995), p. 85.

16 Bruce Lenman, *Britain's Colonial Wars, 1688-1783*, Harlow: Longman (2001), p. 230.

בשנת 1792, חזה בביטחון (ובצדק) ש"האימפריה האמריקאית" תהיה ל"אימפריה הגדולה ביותר שהתקיימה מעולם" ותכלול בעתיד הקרוב "מיליוני נפשות ממערב ל[נהר] מיסיסיפי".¹⁷ אימפריאליזם, אימפריה, מלחמה וכיבוש, אף שלא נכללו בנרטיב המסורתי של ההיסטוריה האמריקאית המוקדמת, עמדו במרכז התפשטותה של האימפריה האמריקאית במערב היבשת. מלחמת 1812 בין ארצות-הברית לבריטניה (1812-1815), המלחמה בין מקסיקו לארצות-הברית (1846-1848) ויותר משלושים מלחמות נגד האינדיאנים – כולן היו מלחמות אימפריאליות שתכליתן להרחיב את מרחב המחיה של האומה האמריקאית החדשה.¹⁸ המלחמות האינדיאניות, שנמשכו כמעט מאה שנה, לא היו מלחמות נבדלות או תקריות נפרדות, אלא רכיבים במלחמת כיבוש אחת מקיפה שנועדה לבסס את הריבונות האמריקאית בכל שטחי יבשת צפון אמריקה. הן היו ללא ספק מלחמות תוקפנות שפגעו בשלמות הטריטוריאלית של קנדה הבריטית, מקסיקו ועשרות אומות אמריקאיות-אינדיאניות ריבוניות.

אמריקאים בני אותו זמן ידעו היטב מהן התוצאות הקטלניות הממשיות או המסתברות של המדיניות הקולוניאלית ההתיישבותית ושל הפרקטיקות שלה. במכתב שכתב ב־29 בדצמבר 1794 הנרי נוקס (Knox), שר המלחמה הראשון של וושינגטון, לנשיא ג'ורג' וושינגטון, מסר נוקס לנשיא החדש: "צורות האכלוס שלנו היו הרסניות בעבור האינדיאנים הילידים אפילו יותר מפעולותיהם של הכובשים במקסיקו ובפרו". "הראיה לכך", כתב נוקס, "היא החיסול המוחלט של רוב האינדיאנים באזורים המאוכלסים ביותר של [ארצות] הברית".¹⁹ בפומבי תמך הנשיא תומס ג'פרסון במדיניות של "תְּרֻבּוּת" שבטים ידידותיים. בשיחות פרטיות, על כל פנים, טען אדריכל התוכנית לגירוש האינדיאנים שאינדיאנים מורדים יש "להשמיד או לגרש אל מעבר למיסיסיפי". "הם יהרגו כמה מאיתנו", חזה ג'פרסון בנימה מבשרת רעות במכתב שכתב לחבר, "אבל אנחנו נשמיד את כולם".²⁰

מתנגדי החוק לגירוש האינדיאנים משנת 1830 טענו בצדק שגירוש בכוח יגרום להרג אינדיאנים. אדם שהשקיף על הגירוש חזה במדויק שאינדיאנים רבים, גברים, נשים וטף, שאולצו לישון תחת כיפת השמים (חשופים לפגעי מזג האוויר), "עתידים להגיע לקברם בטרם עת".²¹ בדוח הנציב לענייני אינדיאנים לשנת 1853 כינה נציג אינדיאני את שיטת השמורות הפדרלית

17 מצוטט בתוך: Robert V. Hine and John Mack Faragher, *The American West: A New Interpretive History*, New Haven: Yale University Press (2000), p. 133

18 Fred Anderson and Andrew Cayton, *The Dominion of War: Empire and Liberty in North America 1500-2000*, New York: Viking Penguin (2005), pp. x-xi, xiii

19 Ben Kiernan, *Blood and Soil: A World History of Genocide and Extermination from Sparta to Darfur*, New Haven: Yale University Press (2007), p. 248

20 מצוטט בתוך: Joyce Appleby, *Thomas Jefferson*, New York: Henry Holt (2003), pp. 108-109

21 מצוטט בתוך: Theda Purdue and Michael D. Green, *The Cherokee Nation and the Trail of Tears*, New York: Viking Penguin (2007), pp. 125-126

החדשה "רצח בעל תוקף חוקי של אומה שלמה"²² וחזה ששמורות האינדיאנים יהיו ל"מחלקות בית חולים"²³ לכולרה, אבעבועות שחורות ומחלות אחרות. בדוח מ־26 בינואר 1867 על "מצבם של שבטי האינדיאנים" הודתה ועדה משותפת מיוחדת של שני בתי הקונגרס ש"אנשים לבנים שלוחי רסן" היו אחראים ל"רובן המכריע" של מלחמות האינדיאנים - "מלחמות השמדה", במילות הוועדה, ש"פעמים רבות" הסתיימו ב"טבח חסר הבחנה של גברים, נשים וילדים [אינדיאנים]".²⁴

המדיניות הקולוניאלית ההתיישבותית האמריקאית והפרקטיקות שלה כללו לוחמת השמדה (הרג מכוון וכולל של אינדיאנים שאינם לוחמים - בלי הבדל גיל ומין - והרס מכוון של המשאבים החקלאיים שלהם), העברת האינדיאנים בכוח למקומות אחרים (הרחקה או טיהור), ריכוזם הכפוי (בשמורות) וטמיעה כפויה (בפנימיות). בקולוניאליזם ההתיישבותי של ראשית הרפובליקה האמריקאית היו הגורמים לרצח עם שיטות השמדה ישירות (לוחמה ג'נוסידית או מעשי טבח ג'נוסידיים שנבעו משיטות הלחימה של האמריקאים, ומעשי רצח של יחידים בהשפעת הפרסים שהציעה הממשלה על קרקפות) ושיטות השמדה עקיפות (רעב, תת-תזונה, הפקרה לפגעי מזג האוויר או מחלות - הכול בזמן שהיו נתונים במשמורתם של האמריקאים, אם בזמן הגירוש אם בשהייתם הכפויה בשמורות שבניהול ממשלתי או בפנימיות). מתברר אפוא שבמערב האמריקאי הן רצח עם ישיר הן רצח עם עקיף גרמו למותם של מספר לא ידוע או לא מודות של אינדיאנים אמריקאים.

אשר להרג רחב היקף, יסוד הכוונה היה תמיד נוכח בשיטת הלחימה האמריקאית שתיאר היסטוריון צבאי אמריקאי כ"מלחמת השמדה [...] שהתבטאה בהשמדת לא-לוחמים מקרב האויב [האינדיאני] ומשאביהם החקלאיים".²⁵ יסוד הכוונה היה נוכח גם במעשים של גירוש בכוח (פינוי האינדיאנים) וריכוז כפוי (בשמורות האינדיאנים). אפילו אם הוגי המדיניות כלפי האינדיאנים לא התכוונו להרוג אותם, אפשר לייחס למדיניות שלהם כוונה תחילה, שכן יכלו לחזות שתוליד למותם של אינדיאנים רבים שלא נמנו עם הלוחמים. כפי שהראינו, בני התקופה ידעו היטב את האמת המרה על המדיניות הקולוניאלית ההתיישבותית, על הפרקטיקות שלה ועל התוצאות הצפויות מהן. למרות הידע הזה ולמרות המודעות הנמשכת לקטלניות של המדיניות הזאת, הוסיפו הממשל הפדרלי וממשלות המדינות והטריטוריות לנקוט מדיניות של מלחמת השמדה, גירוש כפוי וריכוז כפוי במערב היבשת.

22 מצוטט בתוך: Robert M. Utley, *The Indian Frontier of the American West 1846-1890*, Albuquerque: University of New Mexico Press (1993), p. 63.

23 מצוטט בתוך: Elliott West, *The Contested Plains: Indians, Goldseekers, and the Rush to Colorado*, Lawrence: University Press of Kansas (1998), p. 283.

24 מצוטט בתוך: Francis Paul Prucha (ed.), *Documents of United States Indian Policy*, 3rd ed., Lincoln: University of Nebraska Press (2000), pp. 102-103.

25 John Grenier, *The First Way of War: American War Making on the Frontier, 1607-1814*, New York: Cambridge University Press (2005), pp. 21, 201.

בשלוש המאות של הפלישה הקולוניאלית, הכיבוש וה"התיישבות" (1607-1890) פחת דרסטית מספר האינדיאנים הצפון-אמריקאים בארצות-הברית (ללא אלסקה והוואי) - מחמישה מיליון בערך (לפני המגע עם אירופה) לפחות מ-228,000 בשנת 1900 - בגלל תופעות הלוואי של הקולוניאליזם ההתיישבותי האירו-אמריקאי. עם אלו נמנו מחלות, לוחמה ורצח עם שגרמו המתישבים.²⁶ רוב האינדיאנים אומנם מתו ממחלות, אבל המחקר אינו יכול לומר לנו כמה מהם מתו מכל גורם. אנחנו יודעים, על כל פנים, ש"צפון אמריקה היא זירת פשע".²⁷

בשנת 1897, ברוח תורתו של טרנר, התרברב הסנטור הרפובליקאי הנרי קאבוט לודג', במידה רבה של צדק, ש"בהשפעת משנתו של [ג'ורג'] וושינגטון" הגיעה ארצות-הברית "לשיאים של כיבוש, קולוניזציה והתפשטות טריטוריאלית ששום עם אחר במאה התשע-עשרה לא הגיע אליהם".²⁸ אלו היו שיאים ומופת שירצו אל נכון לחזור עליהם.

האימפריה הקולוניאלית היפנית, 1869-1919

יפן הצטרפה מאוחר לפרץ ההתפשטות האימפריאלית של שלהי המאה התשע-עשרה. ואולם עד סוף מלחמת העולם הראשונה כבר כללה האימפריה הקולוניאלית היפנית המתפשטת במהירות את טייוואן (פורמוזה), את קוריאה, את קאראפוטו (דרום סחלין), מובלעות של נמלי סחר בין-לאומיים בסין ואת איי מיקרונזיה, שהשתייכו בעבר לגרמניה (ויפן קיבלה בהם מנדט לאחר המלחמה). תפיסתם של שטחים אלו - השלב הראשון בהתפשטות האימפריאלית של יפן - הייתה התוצאה של ניצחונות יפן בשתי מלחמות תוקפנות (מלחמת סין-יפן ב-1894-1895 ומלחמת רוסיה-יפן ב-1904-1905) ושל הצטרפות יפן למדינות ההסכמה במלחמת העולם הראשונה.²⁹

בין 1890 ל-1919 יצרו אינטלקטואלים יפנים "שיח של גדולה לאומית" ודיברו על ה"שליחות" של יפן להביא את ה"ציוויליזציה" לארצות ולעמים ה"פרימיטיביים" של מזרח אסיה. על-פי אותו שיח היה על יפן להצטרף לעולם האימפריאליסטי על-ידי השגת עוד "מרחב לאומי" באמצעות

26 Russell Thornton, "Population History of Native North Americans", in: Michael R. Haines and Richard H. Steckel (eds.), *A Population History of North America*, Cambridge: Cambridge University Press (2000), pp. 9-50.

27 Dunbar-Ortiz, *An Indigenous Peoples' History*, p. 228. בזמן המלחמה בין הפיליפינים לארצות-הברית (1899-1902), כשהאשימו האנטי-אימפריאליסטים בקונגרס את ארצות-הברית ששעבוד הפיליפינים הוא פשע, אמר הסנטור הנרי קאבוט לודג' בגילוי לב שאם האשמה זו נכונה "או כל ההתפשטות שלנו בעבר היא פשע". מצוטט בתוך: Walter L. Hixson, *American Settler Colonialism: A History*, New York: Palgrave Macmillan (2013), p. 171. ההדגשה הוספה.

28 Richard H. Immermann, *Empire for Liberty: A History of American Imperialism* מצוטט בתוך: from Ben Franklin to Paul Wolfowitz, Princeton, NJ: Princeton University Press (2010), p. 142, ההדגשה הוספה.

29 W. G. Beasley, *Japanese Imperialism 1894-1945*, London: Clarendon Press (1991), p. 7

ניצחונות צבאיים והשתלטות על טריטוריות.³⁰ העיתונאי וההיסטוריון טוקטומי איצ'ירו (הידוע בשם העט שלו טוקטומי סוהו) חזה בביטחון ב־1904: "ההיסטוריה העתידית שלנו תהיה היסטוריה של הקמת מדינות יפניות חדשות בידי יפנים בכל מקום בעולם".³¹ יפנים תומכי ההתפשטות הטריטוריאלית חזו גם יישובים גדולים של מהגרים יפנים בכל המושבות של יפן, בייחוד בגדולות שבהן – קוריאה וטייוואן.³² כבר בשנת 1915 כתב הפוליטיקאי והעיתונאי טקקושי יוסאברו: "עכשיו [במושבות היפניות שלנו] יש לקוריאה מקום לעשרה מיליוני מהגרים, ולפורמוזה [יש מקום ל]שני מיליונים".³³

לא רק לשיח הפנימי הייתה השפעה – היו גם השפעות חשובות מבחוץ. נשיא ארצות-הברית תיאודור רוזוולט, שתיווך בהסכם השלום שהביא לידי סיומה של המלחמה בין יפן לרוסיה, כינה את היפנים בשנת 1905 "מגיני הציוויליזציה האנגלוסקסית" והפציר ביפן להתפשט מערבה ולכבוש את קוריאה, ולתפוס את השלטון ביבשת אסיה באמצעות "דוקטרינת מונרו יפנית שתיושם באסיה". רוזוולט, שהיה סמוך ובטוח שכוחה של אמריקה יתפשט ברחבי אסיה, ממש כפי שהתפשט בצפון אמריקה, קיווה ש"הארים של כבוד" היפנים שלו ימלאו את מקומו ב"תרבותה" של אסיה.³⁴

כמו רוזוולט, גם קרל האוסהופר, משקיף צבאי בווארי שסופח לשגרירות גרמניה בטוקיו (1909-1910), ראה בשטחים העצומים שהשתרעו מקוריאה עד מנצ'וריה את המפתח לתפקידה של יפן כמנהיגת אסיה. בספר שכתב על חוויותיו ביפן, "יפן" ("Dai Nihon", 1913), האוסהופר – שהדעות הגיאופוליטיות שלו עתידות להשפיע בשנות השלושים והארבעים על התפשטותן של גרמניה ויפן כאחת – התפעל בגלוי מן "ההתחזקות והחיוניות המחודשת שחבה יפן לסופת

Sandra Wilson, "The Discourse of National Greatness in Japan, 1890-1919", *Japanese Studies* 30 25, 1 (2005), pp. 35-51

Akira Iriye, *Pacific Estrangement: Japanese and American Expansion, 1897-1911*, בתוך: 31 מצוטט בתוך: Cambridge, MA: Harvard University Press (1972), p. 44

Hyung Gu Lynn, "Malthusian Dreams, Colonial Imaginary: The Oriental Development 32 Company and Japanese Emigration to Korea", in: Caroline Elkins and Susan Pedersen (eds.), *Settler Colonialism in the Twentieth Century: Projects, Practices, Legacies*, Abingdon: Jun Uchida, *Brokers of Empire: על קוריאה ראו גם מחקר חשוב זה:* Routledge (2005), p. 25 *Japanese Settler Colonialism in Korea, 1876-1945*, Cambridge: Harvard University Press (2012).

Mark R. Peattie, "Japanese Attitudes Toward Colonialism, 1895-1945", in: Ramon 33 מצוטט בתוך: H. Myers and Mark R. Peattie (eds.), *The Japanese Colonial Empire, 1895-1945*, Princeton: Princeton University Press (1987), p. 89

James Bradley, *The Imperial Cruise: A Secret History of Empire and War*, New York: Back Bay 34 Books (2009), pp. 217-252, 330-331

הפלדה]" שחוללו מלחמותיה נגד סין ורוסיה ול"סיפוחה הקבוע" של קוריאה. הוא התרשם עמוקות מיכולתה של יפן להתפשט אל המרחב שהיה בעיני יפן (ובעיניו) הלבנסראום האסיאתי שלה.³⁵ ההתפשטות הקולוניאלית של יפן התחילה בגבולה הצפוני של האימפריה המתהווה, לקראת סוף המאה התשע-עשרה נעשה האי הצפוני אוז'י (שהיפנים נתנו לו את השם הוקאידו) אתר קולוניזציה של שלטון מייג'י. לקידום פרויקט ההתיישבות הקולוניאלי הראשון של יפן הזכירו תומכיו את ההתיישבות הקולוניאלית הבריטית בניו אינגלנד וקראו להפוך את הוקאידו ל"אמריקה של יפן".³⁶ ממשלת יפן שאלה את השיח האמריקאי על מערב יבשת צפון אמריקה ופתחה "אזור ספר" חדש של "קרקע בתולית" למתיישבים יפנים, שיביאו אליו "קדמה", "נאורות" ו"ציוויליזציה". בשנת 1870, כדי לסייע בפיתוח המושבה, גייסה ממשלת יפן את הוראס קאפרון, הנציב לענייני חקלאות מטעם ממשל נשיא ארצות-הברית יוליס ס' גראנט, שהיה גם (במקרה?) מנוסה בפניו אינדיאנים. המומחיות של קאפרון, לצד מחלות שהביאו עימם המתיישבים, הובילה להרס הקהילות הילידיות של האיינו ולהכחדתם הכמעט מוחלטת של בני האיינו.³⁷ השלב הראשון של הקולוניזציה היפנית הביא בכמה מקרים לידי מוות המוני של אזרחים. מחלות שהביאו עימם המתיישבים ומדיניות ההתיישבות הקולוניאלית והפרקטיקות שלה צמצמו את האוכלוסייה הילידית של בני האיינו בהוקאידו מכ-66,000 נפשות ב-1821 ל-18,000 בשנת 1901.³⁸ ב-1 במרץ 1919, כשהשתתפו יותר משני מיליון קוריאנים בהפגנות כלל-ארציות למען שחרורה של קוריאה משלטון יפן, השתמשו השלטונות הקולוניאליים בכוח צבאי גדול כדי לדכא ביד קשה את "תנועת ה-1 במרץ". מספר ההרוגים האזרחים בקרב הקוריאנים נאמד ב-6,000 עד 7,000, ועשרות אלפים נעצרו. אלימות קולוניאלית הייתה גם במדינת האם. ב-1 בספטמבר 1923 זעזעה את טוקיו, יוקוהמה וסביבתן רעידת אדמה חזקה (רעידת האדמה הגדולה בקאנטו). 100,000 בני אדם מתו או הוגדרו נעדרים. לאחר שנפוצו שמועות שקוריאנים שחיים באזור מעורבים בהצתות, במעשי אונס ובהתפרעויות, הרגו חיילים, שוטרים ואזרחים שלקחו את החוק לידיהם כמעט 6,000 אזרחים קוריאנים (מתוך אוכלוסייה מקומית של כ-20,000 קוריאנים).³⁹

Holger H. Herwig, *The Demon of Geopolitics: How Karl Haushofer "Educated" Hitler and Hess*, Lanham: Roman & Littlefield (2016), pp. 17, 31-32, 157 35

Sidney Xu Lu, "Colonizing Hokkaido and the Origins of Japanese Trans-Pacific Expansion, 1869-1894", *Japanese Studies* 36, 2 (2016), pp. 260, 262 36

Katsuya Hirano, "Settler Colonialism in יפן, הוקאידו, ראו: על פיתוח אזור הספר באי הצפוני של יפן, הוקאידו, ראו: the Making of Japan's Hokkaido", in: Edward Cavanagh and Lorenzo Veracini (eds.), *The Routledge Handbook of the History of Settler Colonialism*, Abingdon: Routledge (2017), pp. 327-338 37

שם, עמ' 332. 38

Jinhee Lee, "'Malcontent Koreans (Futei Senjin)': Towards a Genealogy of Colonial Representation of Koreans in the Japanese Empire", *Studies on Asia* 3, 1 (2013), p. 138 note 36, p. 143 39

בעשורים הבאים היו לשלב הראשון של בניית האימפריה היפנית תוצאות חשובות (ומרחיקות לכת). היפנים כבר למדו שאומות "נמרצות" משיגות לאוכלוסייה העודפת שלהן "מרחב מחיה" חדש בעיקר באמצעות מלחמות תוקפנות. יתר על כן, בעולם של אימפריות, ההתפשטות הייתה במידה רבה אמת המידה החדשה להצלחת האומה ולחוסנה. בשנים שיבואו ידרשו (ויחייבו) אפוא הגאווה היפנית וזהותה הלאומית התפשטות טריטוריאלית נוספת. לאחר ששוחרר שד בניית האימפריה מן הבקבוק התברר שאי אפשר להחזיר אותו פנימה.⁴⁰

האימפריה הקולוניאלית הגרמנית, 1884–1919

בנהגת ראש הממשלה הפרוסי אוטו פון ביסמרק היה גיבושה של מדינת הלאום הגרמנית המאוחדת בין 1864 ל-1871 תהליך אלים של כיבוש טריטוריאלי וסיפות, וכלל שלוש מלחמות כיבוש: המלחמה בין דנמרק לפרוסיה ב-1864 ("מלחמת שלזוויג השנייה"), המלחמה בין אוסטריה לפרוסיה ב-1866 ("מלחמת שבעת השבועות"), והמלחמה בין צרפת לפרוסיה ב-1870-1871. תהליך זה של כיבוש האדמות ומיזוגן ברייך (אימפריה) גרמני מאוחד "דמה להתפשטותה היבשתית של ארצות-הברית מערבה באותה תקופה".⁴¹

לאחר האיחוד פנה הרייך הגרמני החדש ל"השגת" מושבות מעבר לים, אף שביסמרק התנגד לכך בתחילה. ב-1884/1885 השתלטה גרמניה על טריטוריות נרחבות באפריקה (בכללן טוגו, קמרון, נמיביה וטנזניה של ימינו); בסוף שנות התשעים של המאה התשע-עשרה היא הוסיפה עליהן מושבות קטנות יותר במזרח אסיה (מחוז שאנדונג בצפון-מזרח סין) ובאזור האוקיינוס השקט (סמואה, גינאה החדשה ועוד כמה מאיי האוקיינוס השקט). גרמניה האימפריאלית אומנם החלה בפעילותה הקולוניאלית מאוחר יחסית, אבל הייתה בזמנה האימפריה הרביעית בגודלה, אחרי בריטניה, צרפת והולנד.⁴²

בסוף המאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים נעשו הכיבוש האימפריאלי וההתיישבות הקולוניאלית באמריקה מופת לחסידיהן הגרמנים של המושבות. הגיאוגרף הגרמני פרידריך ראצל, בספרו משנת 1901 "מרחב מחיה" ("Lebensraum"), החיל על בני האדם את מושג המאבק הדרוויניסטי להישרדות וציין את ההשמדה של האינדיאנים הצפון-אמריקאים ושל עמים אחרים "מתורבתים פחות" בידי כובשים אירו-אמריקאים. ראצל הכריז שהוא תומך ב"קולוניאליזם של הגירה", או "קולוניאליזם התיישבותי", כפי שהוא מכונה היום, שתכליתו למצוא מרחב מחיה חדש בעבור אוכלוסייה הולכת וגדלה, מרחב שבו איכרים מתיישבים "עוקרים ממקומם במהירות

40 Wilson, "The Discourse of National Greatness in Japan", pp. 38, 45, 48

41 George Steinmetz, "Imperialism or Colonialism? From Windhoek to Washington, by Way of Basra", in: Craig Calhoun, Frederick Cooper, and Kevin W. Moore (eds.), *Lessons of Empire: Imperial Histories and American Power*, New York: New Press (2006), pp. 141-142

42 Sebastian Conrad, *German Colonialism: A Short History* (trans.: Sorcha O'Hagan), Cambridge: Cambridge University Press (2012), pp. 1, 3

ובשלמות את התושבים [המקומיים הילידיים] [...], ואשר צפון אמריקה היא [...] [אחת] הדוגמאות הטובות ביותר [לו]".⁴³ טרנר הגיע למסקנה מעניינת מבחינתו, ש"הקולוניזציה האמריקאית נעשתה אם המדיניות הקולוניאלית הגרמנית".⁴⁴

גם חסידים אחרים של הקולוניאליזם הגרמני השתמשו בדוגמה האמריקאית - על יחסה הברוטלי לעמים הילידיים - להכשרת "שיטות קולוניאליות" אכזריות. בשנת 1904 ציין אלכסנדר קון (Kuhn), מהנדס אזרחי שביקר בצפון אמריקה, כי מבחינת היחס לעמים כבושים "לגרמניה יש הרבה מה ללמוד מן האמצעים שנקטו האמריקאים כדי לפתור את בעיית הילידים [שלהם]". "המלחמה [בילידים] בדרום-מערב אפריקה הגרמנית", אמר ב־1906 המושל שלה לשעבר תיאודור לוטוויין (Leutwein), "היא אותה מלחמה שלחמו בעבר מתיישבים צפון-אמריקאים". בנאום בחירות שנשא בשנה שלאחר מכן ברנהרד דרנבורג (Dernburg), שהתמנה זמן קצר קודם לכן לעמוד בראש משרד המושבות הגרמני, הוא הזכיר למצביעים גרמנים פרו-קולוניאליסטיים ש"הקולוניזציה בארצות-הברית" הייתה "המפעל הקולוניאלי הגדול ביותר שידע העולם", פרויקט אימפריאלי-קולוניאלי רחב ממדים שהתבסס, על-פי הבנתו, על "השמדה מוחלטת של עמיו הילידיים".⁴⁵

בפנטזיות של חסידי הקולוניאליזציה הגרמנית הייתה ההתיישבות של גרמנים עתידה להצמיח באפריקה גרמניה "חדשה". על-פי חזון זה, דרום-מערב אפריקה הגרמנית (היום נמיביה) ומזרח אפריקה הגרמנית (היום טנזניה) היו שתיהן מושבות, אזורים שנועדו להתיישבות עתידית נרחבת של גרמנים.⁴⁶ בהתאם למטרה זו של הפיכת דרום-מערב אפריקה הגרמנית למושבה, נקטה הממשלה הגרמנית במדינת האם פעולות לקידום ה"התיישבות". בתוך זמן קצר יחסית החרימה הממשלה הקולוניאלית כשבעים אחוזים מאדמות הארץ ומסרה לאיכרים גרמנים קרקעות שהיו בעבר בבעלות הילידים. העמים הילידיים הררו ונאמה נושלו כמעט מכל אדמותיהם. ב־1897 הורעו אף יותר תנאי החיים של הילידים בעקבות מגפה של דבר הבקר, שגולה מבני ההררו את אמצעי הקיום שלהם. גם מזרח אפריקה הגרמנית, כמו שכנתה דרום-מערב אפריקה הגרמנית, נוסדה כמושבה. בדרום-מערב אפריקה הגרמנית היו בעיקר חוות של מתיישבים, אך במזרח

43 מצוטט בתוך: Richard Weikart, *From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics, and Racism in Germany*, New York: Palgrave Macmillan (2004), p. 192

44 מצוטט בתוך: Jens-Uwe Guettel, *German Expansionism, Imperial Liberalism, and the United States, 1776-1945*, Cambridge: Cambridge University Press (2012), p. 2

45 שם, עמ' 122-123, 2-1.

46 Dominik J. Schaller, "From Conquest to Genocide: Colonial Rule in German Southwest Africa and German East Africa", in: A. Dirk Moses (ed.), *Empire, Colony, Genocide: Conquest, Occupation, and Subaltern Resistance in World History*, New York: Berghahn Books (2008), p. 297

אפריקה הגרמנית היו בעיקר מטעים, והללו התבססו על עבודת התושבים המקומיים. התנאים בשדות הכותנה והאגבה הגדולים של מזרח אפריקה הגרמנית היו אכזריים, והאפריקאים עבדו כמעט בתנאי עבדות.⁴⁷

בסופו של דבר, בעקבות הקשיים הכלכליים שגרמו המדיניות והפרקטיקה של ההתיישבות הקולוניאלית, מרדו העמים הילידיים בדרום-מערב אפריקה ובמזרח אפריקה בשלטון הקולוניאלי של גרמניה. בדרום-מערב אפריקה הגרמנית הידרדר דיכוי ההתנגדות הילידית בידי הגרמנים (1904-1907) לכלל לוחמה ג'נוסידית והולך למותם – מהרג ישיר או מרעב – של כ-60,000 בני הררו (מתוך אוכלוסייה משוערת של 80,000 נפשות) ושל כ-10,000 בני נאמה (מתוך אוכלוסייה משוערת של כ-30,000 נפשות). במזרח אפריקה הגרמנית גרמו מלחמת המאג'י-מאגי (1905-1907) והרעב שבא בעקבותיה למותם של 200,000 עד 300,000 אפריקאים.⁴⁸

הלוחמה הג'נוסידית הגרמנית נוסתה לראשונה באפריקה הקולוניאלית הגרמנית, לרבות מוות מידי של אזרחים ושבווי מלחמה שפורקו מנשקם בטבח קולוניאלי ומוות איטי של רבים מהשורדים – מרעב, תת-זונה, מחלות, חשיפה לפגעי מזג האוויר, תשישות והתייבשות. הן בדרום-מערב אפריקה הגרמנית הן במזרח אפריקה הגרמנית הרסו חיילים ומתיישבים גרמנים כפרים ושדות של ילידים, החרימו את המקנה ומצרכי מזון ושללו מהם כל אמצעי קיום. במבט לאחור, המלחמות הג'נוסידיות בדרום-מערב אפריקה הגרמנית ובמזרח אפריקה הגרמנית היו המעשים הראשונים של רצח עם קולוניאלי שביצעה גרמניה.⁴⁹ ביחוד רצח העם בדרום-מערב אפריקה היה חוליה מקשרת בין מעשי רצח העם המוקדמים באזורי הקפרי של אמריקה ואוסטרליה ובין רצח ההמונים הנאצי ברייך השלישי של היטלר – רצח העם השני, של יהודים ולא־יהודים, שביצעה גרמניה. הוא ציין צעד חשוב בדרך למלחמת ההשמדה של הנאצים בשטחי "המזרח הפרוע". יתר על כן, בהיותו של הרצח הזה "מלחמת גזע", כפי שתיארו אותו הגרמנים עצמם, הוא היה פרלוד למאורעות שאנחנו מכנים השואה.⁵⁰

הרטוריקה של מלחמת גזע (Rassenkampf) ושל פתרון סופי (Endlösung), וגם שיטות קולוניאליות כגון מלחמת השמדה (Vernichtungskrieg) ומחנות ריכוז (Konzentrationslager),

47. Conrad, *German Colonialism*, pp. 38-42

48. Dominik J. Schaller, "Genocide and Mass Violence in the 'Heart of Darkness': Africa in the Colonial Period", in: Donald Bloxham and A. Dirk Moses (eds.), *The Oxford Handbook of Genocide Studies*, Oxford: Oxford University Press (2010), pp. 345-364

49. Jürgen Zimmerer, "The Birth of Ostland Out of the Spirit of Colonialism: A Postcolonial Perspective on the Nazi Policy of Conquest and Extermination", *Patterns of Prejudice* 39, 2 (2005), pp. 208-211

50. Jürgen Zimmerer, "War, Concentration Camps, and Genocide in South-West Africa: The First German Genocide", in: Jürgen Zimmerer and Joachim Zeller (eds.), *Genocide in German South-West Africa: The Colonial War of 1904-1908 and Its Aftermath* (trans.: E. J. Neather), London: Merlin Press (2008), p. 59

נכנסו בפעם הראשונה לשיח הקולוניאלי הגרמני ולניסיון ההיסטורי הגרמני דרך ההתנסות הקולוניאלית הספציפית בדרום-מערב אפריקה הגרמנית. בתקופה הנאצית האדירו ספרים וסרטים את עבר הכיבוש והקולוניזציה של המושבות הגרמניות באפריקה. התוכנית הנאצית שהגה היטלר לכינונה של אימפריה במזרח אירופה הֶעֱתִיקָה, בקווים כלליים מאוד, את הקולוניזציה הגרמנית במושבותיה של גרמניה באפריקה; הקמת מושבות של מתיישבים, דחיקת רגלי הילידים והחלפתם בגרמנים, השמדת המתנגדים ל"התיישבות" הגרמנית ושעבוד הניצולים בעבודת כפייה.⁵¹ הרעיונות והשיטות הקולוניאליים האלה ישמשו לימים את הנאצים – הן בתוכניותיהם הן במעשיהם – בקנה מידה רחב הרבה יותר ובגרסה מוקצנת הרבה יותר.⁵²

דוגמאות של אימפריות פשיסטיות

בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים עיבד הגיאוגרף הגרמני קרל האוסהופר את רעיונותיו של מורו ורבו ראצל וניסח אותם לכדי שיטה חדשה של מחשבה מדינית המכונה גיאופוליטיקה. האוסהופר הצהיר שתכלית הגיאופוליטיקה להביא לידי "חלוקה צודקת" של לבנסראום בין האומות המתקדמות בעולם. על-פי השקפתו, העולם נחלק למעצמות "שיש להן" (בריטניה, צרפת וארצות-הברית), שהאימפריות שלהן מספקות להן די מרחב מחיה, ולמעצמות ש"אין להן" (גרמניה, איטליה ויפן), שסובלות מצפיפות יתר ואין להן לאן להתפשט. לאומות ש"אין להן", הסיק, אין עתיד בלי התפשטות, "אם באמצעות שכנוע אם בכוח הזרוע".⁵³

"אנחנו חיים בעידן של מעצמות כלכליות", אמר היטלר לגנרלים שלו בשנת 1937, "[עידן] שבו הדחה הפרימיטיבי לקולוניזציה חוזר ובא לידי ביטוי". "[ב]מקרה של יפן ואיטליה", ציין, "עומדים ביסוד הדחה להתפשט מניעים כלכליים, וגם בגרמניה יספק הצורך הכלכלי את התמריץ".⁵⁴ כפי שעולה מדבריו של היטלר, גרמניה הנאצית והמדינות שעמדו להיות בתוך זמן קצר שותפותיה לברית הציר, איטליה הפשיסטית ויפן האימפריאלית, טיפחו כל אחת שאיפות

Benjamin Madley, "From Africa to Auschwitz: How German Southwest Africa Incubated Ideas and Methods Adopted and Developed by the Nazis in Eastern Europe", *European History Quarterly* 35, 3 (2005), pp. 429-464 51

Jürgen Zimmerer, "Colonialism and the Holocaust: Towards an Archeology of Genocide", in: A. Dirk Moses (ed.), *Genocide and Settler Society: Frontier Violence and Stolen Indigenous Children in Australian History*, New York: Berghahn Books (2004), p. 67 52

Herwig, *The Demon of Geopolitics*, p. 144 53

Friedrich Hossbach, "Hossbach Memorandum", 10 November 1937, Minutes of the Conference Max Domarus, *Hitler: Speeches and Proclamations, 1932-1945: The Chronicle of a Dictatorship* (trans.: Mary Fran Gilbert), II: *The Years 1935-1938*, Wauconda: Bolchazy-Carducci (1990), pp. 962-972 54

אימפריאליות מתוך דחף דרוויניסטי-חברתי משותף להשיג לעצמן מרחב מחיה נוסף.⁵⁵ באיטליה, המורשת של רומא העתיקה והחלום על אימפריה רומית חדשה הם שנתנו את ההשראה לחסידי ההתפשטות הפשיסטים; לגרמנים וליפנים היו מקורות השראה אחרים.

עד שנות השלושים של המאה העשרים התמוגגו במוחם של אימפריאליסטים גרמנים ויפנים חזונות התפשטות אמריקאיים, גרמניים ויפניים. לאמיתו של דבר, הגרמנים והיפנים "דימו את עצמם עושים במאה העשרים את מה שלדעתם עשו האמריקאים במאה התשע-עשרה; כובשים אזורים מרוחקים שישמשו מקור של מזון ומשאבים". יתר על כן, האכזריות שאפיינה את רצה העם שביצעו הגרמנים והיפנים "ניזונה מאותה השוואה לא-ראויה שהביאה אותם ליישב את אזורי הספר שלהם, מטהורים מתושביהם הפראים, וביקשה למצוא בה הכשר". למרבה האירוניה, "אמריקה הייתה ההשראה הנעלה ומושא הקנאה הגדול ביותר של יריביה" (ואויביה במלחמה הממששת ובאה).⁵⁶

האימפריה היפנית בתקופת המלחמה, 1931–1945

בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים נעשה האוסהופר פופולרי ביותר ביפן. ספרים ומאמרים שחיבר מייסד הגיאופוליטיקה הגרמנית תורגמו ליפנית, והרבה אנשי אקדמיה, דיפלומטים, פוליטיקאים ואנשי צבא יפנים קראו אותם. כתביו של האוסהופר נשלחו לאוליגרכים יפנים, ובכלל זה לפוליטיקאי (ולימים ראש הממשלה) פומימרו קונואה, להוגה המדיני הנודע רויאמה מאסאמי ולפוליטיקאי (ולימים שר החוץ) יוסוקה מצואוקה.⁵⁷ לרעיונות של האוסהופר הייתה השפעה עצומה על המחשבה הגיאופוליטית ביפן ועל התנועות שהצמיחה, ובמחצית השנייה של שנות השלושים השפיע השיח הגיאופוליטי הזה השפעה ניכרת על הפוליטיקאים היפנים.⁵⁸

55 בדומה להיסטוריון יושימי יושיאקי, אני מבין פשיוס כתופעה עולמית מודרנית הממוקדת בהתאמה בסיסית בין הניסיון ההיסטורי באיטליה, יפן וגרמניה. ובדומה ליושיאקי אני מדגיש את התפקיד המרכזי שמילאו האימפריאליזם והאימפריות ביצירת הפשיוס ובפרוץ מלחמת העולם השנייה, מלחמה שמקורותיה מובנים טוב יותר בהקשר הרחב, הארוך טווח של "צורות מתחרות של אימפריאליזם". ראו: Yoshimi Yoshiaki, *Grassroots Fascism: The War Experience of the Japanese People* (trans.: Ethan Mark), New York: Columbia University Press (2016), בעיקר את: Ethan Mark, "Translator's Introduction: The People in the War", pp. 1-39.

56 Charles Bright and Michael Geyer, "Where in the World Is America? The History of the United States in the Global Age", in: Thomas Bender (ed.), *Rethinking American History in the Global Age*, Berkeley: University of California Press (2002), p. 81.

57 Christian W. Sprang, "Karl Haushofer Re-examined: Geopolitics as a Factor of Japanese-German Rapprochement in the Inter-War Years", in: Christian W. Sprang and Rolf-Harald Wippich (eds.), *Japanese-German Relations, 1895-1945: War, Diplomacy, and Public Opinion*, Abingdon: Routledge (2006), pp. 146-148.

58 Keiichi Takeuchi, "Japanese Geopolitics in the 1930s and 1940s", in: Klaus Dodds and David Atkinson (eds.), *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, New York: Routledge (2000), pp. 75, 84.

בשנת 1933 טען קונואה ש"חלוקה לא־שוויונית של אדמה ושל משאבים טבעיים גורמת למלחמות [...] גידול אוכלוסין של מיליון נפש בשנה", סיכם, "מכביד מאוד על כלכלת המדינה. אין אנו יכולים להמתין עד שהמערכת העולמית תישמע לקול ההיגיון, ולכן", נימק, "בחרנו להתקדם אל תוך מנצ'וריה ומונגוליה כאמצעי היחיד שלנו להישרדות [לאומית]".⁵⁹ בתום המערכות העקובות מדם בצפון־מזרח סין ביקשה יפן לשלוח כחמישה מיליון איכרים להתיישב באזורים המרוחקים של מנצ'וריה.⁶⁰ ב"גן העדן" החדש של יפן, גן עדן של "מרחבים פתוחים" ו"אדמה בלי גבול", יוכלו ה"חלוצים" המנצ'ורים לספק את כמיהתם הבלתי נדלית לתואר "בעל אדמות".⁶¹

בשנות השלושים והארבעים של המאה העשרים, ביפן וב"אמריקה היפנית", סיפקו ההתפשטות האמריקאית מערבה והמסגרות הגיאופוליטיות האמריקאיות הן השראה הן הכשר לאימפריאליזם היפני המתמשך. חלוץ אמריקאי ממוצא יפני (בן הדור הראשון) אמר בשנת 1935: "אנחנו כאן [באמריקה] כבר יותר משישים שנה [...]. ההיסטוריה שלנו אינה דומה לגמרי להיסטוריה של מולדתנו, אבל היא עדיין חלק ממנה. ההיסטוריה שלנו היא הדף הראשון בהיסטוריה של ההתפשטות היפנית".⁶² בשנת 1937 הכריזה נשיאת ארגוני הנשים היפניות־אמריקאיות של דרום קליפורניה: "אנחנו יכולים להשוות את תרומת האיסי [המהגרים היפנים לאמריקה] לכיבוש הספר האמריקאי להיילים היפנים האמיצים שמתו מות גיבורים למען מולדתנו בספר של מנצ'וריה".⁶³ ובינתיים, במולדת היפנית, ציין רויאמה מאסאמישי במאמר משנת 1939 שההיסטוריון האמריקאי פרדריק ג'קסון טרנר הראה את "החשיבות המכרעת של הספר לעיצוב דרך החיים האמריקאית". בהמשך דבריו שרטט מאסאמישי אנלוגיה בין יפן לארצות־הברית ואמר שבעבור יפן "חשיבות מזרח אסיה כאזור יעד דומה לחשיבות הספר בעבור ארצות־הברית ואולי אפילו רבה יותר".⁶⁴ וכשהכריז שר החוץ מצואוקה באוגוסט 1940 על אחד הקונטרקטים הקולוניאליים שהתגבשו באימפריה היפנית בזמן המלחמה – מרחב השגשוג המשותף של מזרח אסיה רבתי – שאל מצואוקה שאלה רטריות ישירה: "אם יכלה ארצות־הברית להסתמך על דוקטרינת מונרו כדי לתמוך בעליונותה

59 מצוטט בתוך: Francis Pike, *Empires at War: A Short History of Modern Asia Since World War II*, London: I. B. Tauris (2010), p. 85

60 Louise Young, *Japan's Total Empire: Manchuria and the Culture of Wartime Imperialism*, Berkeley: University of California Press (1999), p. 4

61 Sandra Wilson, "The 'New Paradise': Japanese Emigration to Manchuria in the 1930s and 1940s", *The International History Review* 17, 2 (1995), pp. 249-286

62 Eiichiro Azuma, *Between Two Empires: Race, History, and Transnationalism in Japanese America*, Oxford: Oxford University Press (2005), p. 98

63 שם, עמ' 105.

64 J. Victor Koschmann, "Constructing Destiny: Royama Masamichi and Asian Regionalism in Wartime Japan", in: Sven Saaler and J. Victor Koschmann (eds.), *Pan-Asianism and Modern Japanese History: Colonialism, Regionalism, and Borders*, Abingdon: Routledge (2007), p.

בחצי הכדור המערבי ולשמור על יציבותה הכלכלית של אמריקה ועל שגשוגה, מדוע יפן אינה יכולה לעשות אותו דבר עצמו באמצעות דוקטרינת מונרו אסיאתית?⁶⁵

מ־1931 עד 1945 הוליכה מלחמת תוקפנות לשלב השני של ההתפשטות האימפריאלית היפנית ולייסודה של האימפריה הפשיסטית היפנית של תקופת המלחמה, בהתבסס על כיבושים צבאיים בצפון־מזרח סין, בדרום־מזרח אסיה ובדרום האוקיינוס השקט.⁶⁶ בייסוד האימפריה של תקופת המלחמה פתחו האימפריאליסטים היפנים במלחמות תוקפנות כוללות, במסגרת מה שהיפנים מכנים המערכה באסיה ובאוקיינוס השקט – מלחמות תוקפנות אימפריאליות שחררו אנשי צבא ופוליטיקאים יפנים.

באזורים שבשולי האימפריה עשו כוחות יפניים פשעי מלחמה ומעשי זוועה נגד חיילים של בעלות הברית שפורקו מנשקם ונגד אזרחים במדינות שכבשה יפן. מנהיגי האומה הם שהורו על פשעי המלחמה האלה או הסכימו להם הסכמה שבשתיקה. עם המעשים הפליליים שעשו כוחות יפן נמנו אורגיות של אונס, רצח והטלת מום כנגד אזרחים שאינם לוחמים; התעללות בחיילים של בעלות הברית שפורקו מנשקם ורציחתם; תוכנית קטלנית של ניסויים רפואיים (כחלק מן התוכניות ללוחמה ביולוגית); שעבוד נשים לא־יפניות ("נשות הניחומים") לצורך הספקת שירותי מין לחיילים ולמלחים יפנים; ושעבוד גברים אסיאתים לצורך עבודת כפייה.⁶⁷

במהלך מלחמות התוקפנות של יפן לביסוסה של האימפריה, ובכללן כיבושה של סין בידי יפן (1937-1945), נהרגו כ־2.6 מיליון אזרחים סינים לא־חמושים ובין חצי מיליון למיליון שבויי מלחמה שפורקו מנשקם. כמעט מיליון עובדי כפייה לא־לוחמים מתו, ואולי אף יותר ממיליון.⁶⁸ בגלל טבען של תורות הגזע שלה הייתה יפן "האומה הלוחמת היחידה במלחמה שנהגה בכל האזורים אותה מידה של בוז ואכזריות", בלי להתחשב בגזעם, במוצאם האתני או בלאומיותם.⁶⁹

65 מצוטט בתוך: Bradley, *The Imperial Cruise*, pp. 318-319.

66 על האימפריה הפשיסטית של יפן ראו: Peter Duus, Ramon H. Myers, and Mark R. Peattie (eds.), *The Japanese Wartime Empire, 1931-1945*, Princeton: Princeton University Press (2010).

67 על פשעי המלחמה של יפן בזמן המערכה באסיה ובאוקיינוס השקט ראו: Yuki Tanaka, *Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II*, Boulder: Westview Press (1997).

68 יותר על אכזריות היפנים בזמן המלחמה בהקשר של תורות גזע יפניות ראו: Mark Felton, "The Perfect Storm: Japanese Military Brutality during World War II", in: Cathie Carmichael and Richard C. Maguire (eds.), *The Routledge History of Genocide*, Abingdon: Routledge (2015), pp. 105-121.

68 Jones, *Genocide*, pp. 100-102.

69 Felton, "The Perfect Storm", p. 107.

האימפריה המזרח-אירופית של גרמנית הנאצית, 1939-1945

במניפסט הפוליטי שלו "מייין קאמפף" (1925/1927)⁷⁰ הציג מנהיג המפלגה הנאצית אדולף היטלר את כיבוש המערב האמריקאי כמודל להתפשטות הנאצית היבשתית במזרח אירופה. היטלר שיבח את "הברית האמריקאית, שבבעלותה בסיס [אדמות] משלה ביבשת משלה". מן הבסיס היבשתי הזה, הצהיר, "נובע הכוח הפנימי העצום של המדינה הזאת". כשטיהרו "החלוצים הארים" (בהנהגת המתיישבים הגרמנים) את "האדמה הפראית" והתעמתו עם הילידים, ציין היטלר, "צמחו שם יותר ויותר יישובים [לבנים]". כיוון ש"תושביה הגרמאנים" של צפון אמריקה נשארו "טהורי גזע ולא מעורבים", טען, "הם נעשו שליטי היבשת".⁷¹

בנאומיו ובכתביו משנות העשרים והשלושים של המאה העשרים כינה היטלר בלעג בכינוי Grenzpolitiker (פוליטיקאי גבול) את כל מי שהסתפק בתביעה לקבל בחזרה את אזורי הגבול המזרחי והמערבי שאיבדה גרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה על-פי תנאי חוזה ורסאי. את עצמו, לעומת זה, תיאר היטלר כ־Raumpolitiker (פוליטיקאי מרחב), שבתורת מנהיגו של רייך גרמני חדש מתכוון לכבוש שטחים עצומים במזרח אירופה וכך להשיג את הלבנסראום הנחוץ כל כך לאומה הגרמנית החנוקה לכאורה. לאחר שעלה היטלר לשלטון ב־1933 הוא מימש את כוונתו להבטיח "מרחב מחיה" נוסף "במקום האחד והיחיד האפשרי: במזרח".⁷²

בשנת 1937 פנה היטלר לגנרלים שלו וציין ש"הניסיון להשיג מרחב מחיה גדול יותר [...] היה מאז ומעולם נקודת המוצא להקמת מדינות ולהגירה של עמים [...]. לא מדובר בהשגת אוכלוסייה", ציין בנימה מבשרת רעות, "אלא בהשגת אדמות לשימוש חקלאי".⁷³ יעדה של המדיניות ארוכת

70 ב־1924 ביקר האוסהופר את אדולף היטלר ואת מזכירו הפרטי רודולף הס בכלא לנדסברג, שבו היו כלואים על חלקם בפוטש הכושל במינכן ב־1923. במהלך ביקורו קיים האוסהופר "סמינרים" כדי "ללמד" את היטלר ואת הס את תיאוריות הלבנסראום והגיאופוליטיקה. שלא במפתיע, רבים מן הרעיונות של האוסהופר מצאו את דרכם לספר חדש שכותרתו "מייין קאמפף" (המאבק שלי), שהיטלר הכתיב להס בתקופת מאסרו בלנדסברג. Herwig, *The Demon of Geopolitics*, pp. 90-102

71 Adolf Hitler, *Mein Kampf* (trans.: Ralph Manheim), New York: Houghton Mifflin Company (1999), pp. 139, 286, 304, 646. היטלר אומנם לא נמנה עם מעריצי תרבותה של אמריקה או המערכת הפוליטית הליברלית שלה, שהייתה לכאורה בשליטה יהודית, אבל הוא האמין ש"לאמריקאים יש דבר אחד שאצלנו הולך ואובד, וזיקה למרחבים הפתוחים לרווחה. זה מקור הכמיהה שלנו להרחיב את שטחנו". מונולוג של היטלר, 13 באוקטובר 1941, מצוטט בתוך: David Blackbourn, *The Conquest of Nature: Water, Landscape, and the Making of Modern Germany*, New York and London: W.W. Norton (2006), p. 293

72 Adolf Hitler, *Hitler's Second Book: The Unpublished Sequel to Mein Kampf by Adolf Hitler* (ed. Gerhard L. Weinberg, trans.: Krista Smith), New York: Enigma Books (2003), p. 152. ספר זה של היטלר אומנם לא פורסם בימי חייו, אבל תוכנו שימש בסיס לרבים מנאומיו בשנות העשרים והשלושים של המאה העשרים.

73 Hossbach, "Hossbach Memorandum"

הטווח של הפירור היה, כהגדרתו, ש"בסופו של דבר יהיו מאה מיליון גרמנים שישבו בטריטוריות [הכבושות במזרח]"⁷⁴.

"הנורדים של צפון אמריקה", שדחקו הצידה ללא רחם את הגזע האינדיאני ה"נחות" כדי להשיג שטחים חדשים וקרקות חקלאיות, שימשו לימים להיטלר מודל להתפשטותה של גרמניה בעתיד. בהשראת המודל הצפון-אמריקאי ראה היטלר את המשימה המרחבת המיידית במזרח במונחים טרנריאניים מובהקים. "הספר האמיתי", אמר לעמיתיו, "הוא הספר המפריד את העולם הגרמני מן העולם הסלבי. מחובתנו למקם [אותו] במקום שאנחנו רוצים שיהיה [...] בלתי נתפס", חתם את דבריו, "שעם נעלה יותר יידרש להתקיים על קרקע מצומצמת מדי לצרכיו, בעוד ההמונים האמורפיים, אף שאין הם תורמים דבר לציוויליזציה, תופסים מרחבים אין-סופיים של אדמות מהעשירות בעולם"⁷⁵. שטחה של אמריקה "תשעה מיליון וחצי קילומטרים רבועים" בערך, ואילו לעם הגרמני, התלונן, יש מרחב מחיה של "פחות מ-600,000 קילומטרים רבועים"⁷⁶. כשיצר את האימפריה המזרחית שלו חיפש אפוא היטלר "לבנסראום בקנה מידה אמריקאי", "לבנסראום שיספיק לעם הגרמני בדומה למרחב שמספקת היבשת של ארצות-הברית"⁷⁷.

המלחמה של היטלר להשגת מרחב מחיה בפולין (שהוכרזה ב-1 בספטמבר 1939) ומלחמתו במערב ברית-המועצות (שהוכרזה ב-22 ביוני 1941) היו המלחמות הקולוניאליות הגדולות בהיסטוריה – מלחמות שיעדן להביס את האויב, לספח את שטחו ולשעבד או להשמיד את האוכלוסייה הילידית המקומית. במהלך מלחמת העולם השנייה התפתחה האלימות הג'נוסידיית הנאצית והייתה לרכיב מובנה במלחמות של היטלר להשתלטות על מרחב מחיה במזרח הפרוע בכמה מערכות ג'נוסידיות נגד אוכלוסיות אזרחיות של יהודים ושל לא-יהודים.

ההתפשטות האמריקאית מערבה סיפקה להיטלר השראה לפרויקט הלבנסראום שלו במזרח אירופה, נתנה לו הכשר ושימשה לו מודל.⁷⁸ היטלר האמין שמוכרחים לכבוש את המזרח הסלבי,

74 Adolf Hitler, *Hitler's Table Talk, 1941-1944* (ed. H. R. Trevor-Roper, trans.: Norman Cameron and R. H. Stevens), New York: Enigma Books (2008), p. 353

75 Norman Rich, *Hitler's War Aims, II: The Establishment of the New Order*, New York: W.W. Norton (1974), p. 327

76 Max Domarus, *Hitler: A Biography*, 1940, נדפס מחדש בתוך: *Hitler: Speeches and Proclamations, III: The Years 1939 to 1940* (trans.: Chris Wilcox), Wauconda: Bolchazy-Carducci (1997), pp. 2161-2171

77 Adam Tooze, *The Wages of Destruction: The Making and Breaking of the Nazi Economy*, New York: Penguin Books (2008), p. 658

78 היטלר, קורא היסטוריה נלהב, "פנה לתקדימים היסטוריים הן כדי להבין את העולם הן כדי לתכנן מדיניות לעתיד". ראו: Thomas Weber, *Becoming Hitler: The Making of a Nazi*, New York: Basic Books (2017), p. 85. "ארכיון קולוניאלי" אירו-אמריקאי משותף היה אל נכון זמין למנהיגים הנאצים ולאידאולוגים, לתועמלנים ולמתכננים שלהם. היטלר עצמו העריך את האימפריה הבריטית, קינא בקולוניאליזם הפשיסטי המודרני של מוסוליני וקיבל השראה מטורקיה, שעקרה את הארמנים מן הגוף הלאומי הטורקי. אבל מעל כל אלו היה "התקדים של צפון אמריקה", הפרויקט הקולוניאלי המוצלח ביותר בהיסטוריה. פרויקט זה הוא שעמד

ליישב אותו ולהכניע את האוכלוסייה שלו. השלמת משימת ההתיישבות הזאת דרשה בהכרח את השמדת הילידים בשיטות קולוניאליות של רצח עם שדומות לשיטות שהשתמשו בהן במערב יבשת צפון אמריקה. במונולוגים שהשמיע בזמן המלחמה דחק היטלר בעמיתיו "לגרמן [את המזרח] באמצעות הגירה של גרמנים" ו"להסתכל בילידים כאילו הם אדומי עור".⁷⁹ הוא אף השווה את דיכוי התנגדות הפרטיזנים במזרח הפרוע ל"מאבק נגד האינדיאנים בצפון אמריקה".⁸⁰ על-פי הבנתו, ה"נורדים" האמריקאים התיישבו במערב אמריקה אחרי ש"ירו במיליוני אדומי עור עד שלא נשארו מהם אלא כמה מאות אלפים, וכעת הם מחזיקים את השארית הצנועה בהשגחה בכלוב".⁸¹ "כאן במזרח [הנאצי]", חזה בביטחון הפירר הגרמני בסתיו 1941, "יחזור ויתרחש תהליך דומה בפעם השנייה, כמו בכיבוש אמריקה".⁸²

דיכוי האוכלוסייה בלבנסטראום הגרמני החדש במזרח התבסס על שיטות קולוניאליות מסורתיות של מוות מידי (באמצעות ירי המוני, פעולות תגמול ורצח יחידים) ושל מוות איטי (באמצעות השמדת מקורות מזון, החרמתם או מניעתם מהאוכלוסייה, שעבוד ועבודת כפייה). גם את טיהור האוכלוסיות הילידיות היה צריך לעשות בשיטות קולוניאליות – בעיקר פינוי, עקירה וגירוש בהיקף נרחב. את "יישובו" של המרחב היה אמור לאפשר קולוניאליזם רדיקלי משמיד, המבוסס על הדימוי הקולוניאלי-התיישבותי האמריקאי של המלחמות האינדיאניות ועל שימוש ב"רובים בלבד" ולא בכלי נשק מודרניים מהם.⁸³ הנשק הזה יכוון אל "אדומי העור" הרוסים ואל "האינדיאנים היהודים שטוחי הרגליים" במזרח הפרוע הנאצי. הסלבים, בהתאם ל"איכות הגזעית" שלהם, יועדו לגירוש מזרחה, ניצול לעבודת כפייה, טמיעה כפויה (ילדים בעלי דם משובח לכאורה) או השמדה מיידית. ליהודי אירופה, על כל פנים, היה צפוי גורל אחד בלבד: כולם ללא יוצא מן הכלל היו עתידים להירצח (גברים, נשים וילדים). בעבור יהודי אירופה הנתונה לשליטת הנאצים נעשה "הקולוניאליזם המשמיד" באביב 1942 "השמדה ותו לא".⁸⁴ עד יולי 1942

בבסיס הפנטזיות המרחביות האובססיביות של היטלר, פנטזיות שהניעו את התוכניות המגוונות לרצח עם שצמחו מן המלחמות הקולוניאליות של היטלר להשגת לבנסטראום בפולין ובברית-המועצות. לפיתוח טיעון זה ראו: Carroll P. Kakek, *The Holocaust as Colonial Genocide: Hitler's "Indian Wars" in the "Wild East"*, Basingstoke: Palgrave Macmillan (2013).

Hitler, *Hitler's Table Talk*, 17 October 1941, p. 55 79

שם, 8 באוגוסט 1942, עמ' 469. 80

James Q. Whitman, *Hitler's American Model: The United States and the Making of Nazi Race Law*, Princeton: Princeton University Press (2017), p. 9 81
היטלר בשנת 1928; אזכור ה"כלוב" מתייחס לניצולים אינדיאנים אמריקאים של מלחמות האינדיאנים שעדיין היו כלואים במאה העשרים ב"כלובים" בשמורות אינדיאניות פדרליות.

מצוטט בתוך: איאן קרשו, *היטלר: נמסיס, 1936-1945* (תרגום: יוסי מילוא, תל אביב: עם עובד (2005), עמ' 384. 82

במילותיו של איאן קרשו. ראו: איאן קרשו, *היטלר, הגרמנים וההפתרון הסופי* (תרגום: יוסי מילוא, תל אביב וירושלים: עם עובד ויד ושם (2011), עמ' 371. 83

Timothy Snyder, *Bloodlands: Europe Between Hitler and Stalin*, New York: Basic Books 84

כבר הייתה בפולין הכבושה רשת של שישה מרכזי השמדה שאפשרה הרג יהודים רחב־היקף ברצח עם מתועש (בגז), צורה של רצח עם שלא הייתה כמותה בהיסטוריה האנושית (לא לפני כן ולא לאחר מכן).

במלחמת העולם השנייה רצחו הנאצים ועוזריהם כשישה מיליון יהודים. כמעט שלושה מיליון הומתו בגז במחנות השמדה. כמיליון וחצי יהודים משאר שלושת מיליוני הנרצחים נורו למוות בשטחים פתוחים במבצעי השמדה ניידים במזרח;⁸⁵ כמעט מיליון מתו בגטאות במזרח, במחנות ריכוז, במחנות מעבר ובמחנות עבודה; ועוד עשרות אלפים מתו במהלך גירושם או בצעדות מוות בימים האחרונים של המלחמה. מתוך שישה עד שמונה מיליון מתים לא־לוחמים לא־יהודים, כשלושה מיליון שבויי מלחמה סובייטים שפורקו מנשקם מתו מרעב, מהזנחה, בירי ובצעדות מוות, וכשלושה עד חמישה מיליון אזרחים לא־לוחמים (רובם המכריע בפולין ובמערב ברית־המועצות) מתו בהוצאות להורג שרירותיות (במעשי טבח שבוצעו נגד הפרטיזנים או כפעולות תגמול על פעילותם) או בהרעבה מכוונת (הרס כפרים שלמים והשמדה של מקורות מזון, החרמת מזון או מניעה מכוונת של מזון).

האלימות הג'נוסידית הנאצית בזמן המלחמה גבתה אפוא את חייהם של 12 עד 14 מיליון לא־לוחמים.⁸⁶ לפחות 75 אחוזים מהם מתו בבירור בגלל מדיניות קולוניאלית ופרקטיקות קולוניאליות והיו קורבן לרצח עם קולוניאלי. במקרה של גרמניה הנאצית, כפי שציין לאחרונה ההיסטוריון כריסטיאן גרלך, 96 אחוזים מן המיתות של אזרחים לא־לוחמים היו תוצאה של ההיבט האימפריאליסטי של האלימות הג'נוסידית הנאצית בטריטוריות שגרמניה הנאצית התיישבה בהן או כבשה אותן; ארבעת האחוזים הנותרים מכלל הקורבנות מתו בגבולות הרייך הגרמני הגדול מאלימות פנימית.⁸⁷ אפשר לייחס אפוא 96 אחוזים מ־12 עד 14 מיליון המיתות של לא־לוחמים בזמן השואה לפשעים של אימפריות.

קולוניאליזם, רצח עם והשואה

שלושה גולים פוליטיים (ממוצא יהודי) מאירופה הכבושה זיהו כבר בשלב מוקדם את השורשים הקולוניאליים הברורים של הג'נוסייד הנאצי, ההקשר הקולוניאלי שלו ותוכנו הקולוניאלי. בסתיו 1942, בעוד השואה משתוללת ברחבי אירופה הכבושה, ניסח ההוגה המדיני הגרמני קרל קורש הבחנה חדה זו: "הנאצים החילו על עמים אירופיים 'מתורבתים' שיטות שהיו שמורות עד

(2010), p. 254

Father Patrick Desbois, *The Holocaust by Bullets: A Priest's Journey to Uncover the Truth Behind the Murder of 1.5 Million Jews*, New York: Palgrave Macmillan (2008) 85

Christian Gerlach, *The Extermination of the European Jews*, Cambridge: Cambridge University Press (2016), p. 3 86

Christian Gerlach, *Extremely Violent Societies: Mass Violence in the Twentieth-Century World*, Cambridge: Cambridge University Press (2010), pp. 236-237 87

כה ל'ילידים' ול'פראים' שחיים מחוץ למה שנחשב ציוויליזציה".⁸⁸ שנתיים אחר כך, ב־1944, פרסם חוקר המשפט הפולני רפאל למקין את ספרו על האימפריה הנאצית, "שלטון מדינות הציר באירופה הכבושה".⁸⁹ בספר זה טבע כידוע את המונח ג'נוסייד וקבע שהמושג ג'נוסייד קשור במהותו לקולוניאליזם. וב־1951 העלתה הפילוסופית וההוגה המדינית הגרמנייה חנה ארנדט בספרה רב ההשפעה "יסודות הטוטליטריות" את ההשערה המפורסמת שלה בדבר "אפקט הבומרנג", והראתה שיש קשר דינמי בין האימפריאליזם הגזעי במושבותיה של אירופה ובין רצח העם שביצעו הנאצים.⁹⁰

ייתכן שכמה מקוראיו של כתב עת זה יתהו מדוע החלטתי להחיל את המילה "Holocaust" על כל הקורבנות של האלימות הג'נוסידית הנאצית. מדוע שלא אשתמש במילה זו לציון השמדת יהודי אירופה, ובמונח אחר – כמו "רצח עם נאצי" – לתמונה הרחבה יותר? לדעתי הבחנה כזאת עוקרת, שלא בצדק, את רצח היהודים מן ההקשר הכללי, שהוא המלחמות של היטלר למען "מרחב מחיה" במזרח אירופה. כשאני מלמד וכותב אני משתמש אפוא במונח "Holocaust" כדי להורות על כל קורבנות האלימות הג'נוסידית הנאצית, יהודים ולא־יהודים כאחד. אני משתמש במונח העברי "שואה" ובמונח "Nazi Judeocide" כדי לציין באופן ספציפי את רצח העם שעשו הנאצים ביהדות אירופה. בקיצור, אני סבור שההשמדה הכוללת של יהודים ולא־יהודים יכולה להיכלל בקטגוריית Holocaust (וראוי שתיכלל בה). אני סבור גם שאפשר לנהוג כך בלי להמעיט באופן כלשהו בערכה או בהיקפה של שואת היהודים.

עוד ראוי לציין (ולהדגיש) שהבחנה שאני מבחין בין "רצח עם קולוניאלי" ל"רצח עם מתועש" אינה מרמזת על חלוקה גסה או שרירותית כלשהי של השואה [Holocaust] הנאצית. תכליתה בעיקר להצביע על השורשים, ההקשר והתוכן הקולוניאליים־אימפריאליים הברורים של האלימות הג'נוסידית הנאצית (ובכלל זה רצח יהודי אירופה בידי הנאצים) ולאשש אותם. אני טוען שאנחנו יכולים לאתר את מאפייניו הייחודיים של רצח העם היהודי בידי הנאצים (כלומר את הכוונה לרצוח את כל הגברים, הנשים והילדים היהודים שבהישג ידם של הגרמנים ואת השימוש חסר התקדים בהשמדה מתועשת בגז לאחר 1941), ובו בזמן לזהות את המקורות, ההקשר והתוכן הקולוניאליים הברורים שלו.

Karl Korsch, "Notes on History: The Ambiguities of Totalitarian Ideologies", *New Essays* 6, 2 88
(Fall 1942), p. 3.

Raphael Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, 89
Proposals for Redress*, Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace (1944)

חנה ארנדט, *יסודות הטוטליטריות* (תרגום: עדית זרטל), בני ברק: הקיבוץ המאוחד (2010), עמ' 257. 90

לבסוף, אינני דוגל בהסבר חד-סיבתי לשואה. את רצח העם הנאצי אפשרו אל נכון גורמים מרובים (כלומר כדי שיתרחש היו צריכים להתקיים תנאים הקשורים הכרחיים). עם החשובים ביותר שבגורמים הללו נמנו האנטישמיות, תורת הגזע, הלאומנות, הקולוניאליזם, הפשיזם ושתי מלחמות העולם.⁹¹ מגורמים אלו, ללא ספק, נודעה לאנטישמיות חשיבות מכרעת בהחלטת הנאצים לרצוח את יהדות אירופה, ואולם אין בה כדי להסביר מדוע בחרו הנאצים להשמיד ולהרוג גם קבוצות של לא־יהודים. אפילו בקרב חוקרי שואה רבים נחשבת האנטישמיות תנאי הכרחי (אבל לא מספיק) לרצח העם היהודי בידי הנאצים.

בשיח הנאצי ובפרקטיקה הנאצית הייתה "המלחמה ביהודים" במידה רבה חלק ממלחמותיו הקולוניאליות של היטלר להשגת מרחב מחיה ולאמיתו של דבר היא צמחה ממלחמות אלו.⁹² יתר על כן, בלי המלחמות הקולוניאליות של היטלר להשגת מרחב מחיה, שקיבלו את השראתן מן התקדים של מערב יבשת צפון אמריקה, לא הייתה השואה יכולה להתרחש (ולא הייתה מתרחשת). בסופו של דבר אפשר לראות באימפריאליזם־קולוניאליזם הנאצי את הגורם הישיר ביותר לאירועים שנהוג לכנות "השואה", ולדעתי הוא מסביר אותם טוב יותר מכל אחת מפרדיגמות ההסבר האחרות.

סיכום

כפי שטוען כריסטיאן גרלך, כאשר מנתחים מעשים של אלימות המונים חשוב להבחין בין אלימות אימפריאליסטית לאלימות פנימית, כלומר בין אלימות שמתרחשת בשטח שיושב או נכבש ובין אלימות שמתרחשת במולדת האימפריאלית עצמה.⁹³ בכל אחת מחמש הדוגמאות שנבחנו לעיל ביצעו "חברות אלימות ביותר" אלו מעשים של אלימות המונים בהקשר אימפריאליסטי, במהלך כיבוש קולוניאלי או בתגובה להתנגדות ישירה לשלטון קולוניאלי. רק ברייך הגרמני הגדול של היטלר (גרמניה, אוסטריה, חבל הסודטים וצ'כיה) ביצעה הממשלה רצח המונים של אורחיה שלה (כחצי מיליון).

91 הוויכוחים נסבים כמובן על השאלה איך תרמו גורמים אלו להתרחשות השואה ובאיוז מידה, לדיון בכל אחד מן הגורמים האלה ראו את המאמרים הרלוונטיים ב: Peter Hayes and John K. Roth (eds.), *The Oxford Handbook of Holocaust Studies*, Oxford: Oxford University Press (2010); Dan Stone, *Histories of the Holocaust*, Oxford: Oxford University Press (2010); Tom Lawson, *Debates on the Holocaust*, Manchester: Manchester University Press (2010).

92 לאישוש השקפה זו ראו: Mark Mazower, *Hitler's Empire: Nazi Rule in Occupied Europe*, London: Allen Lane (2008), p. 12.

93 Gerlach, *Extremely Violent Societies*, p. 278.

אלימות פשיסטית שתכליתה השמדה אינה אך ורק תולדה של "רישיון להרוג" שקיבל השראה מגרמניה הנאצית,⁹⁴ או של מרד בציוויליזציה;⁹⁵ הדרך הטובה ביותר להבין אותה היא לראות בה החרפה של דפוס ג'נוסידי שטבוע בדתה המערבי להתפשט. כשמדובר ביפן האימפריאלית ובגרמניה הנאצית, הארכיון הקולוניאלי של המאה התשע-עשרה והמאה העשרים הוא שכיוון ועיצב את ההיסטוריות האימפריאליות, הקולוניאליות והג'נוסידיות של כל אחת מהן. הן בתקופה הפרה-פשיסטית הן בתקופה הפשיסטית קיבלו חיילים ומתיישבים במושבות הרחוקות "רישיון להרוג" עמים ילידיים והשתמשו בו – מתוך ידיעה שבעיני מדינת האם אין הם מבצעים "פשעים של אימפריות" אלא מביאים ל"ילידים" "קדמה", "תרבות" ו"נאורות" במסווה של "משימת התיישבות". הפשיסטים היו עתידים לאמץ שיטות קולוניאליות שנקטו בעבר ולתגבר אותן בשימוש נרחב בטכנולוגיות חדשות כגון הפצצות מן האוויר, ואצל הנאצים נמנתה עם הטכנולוגיות האלה גם השמדה מתועשת בגז.

כל אחד מן הפרויקטים האימפריאליים שנסקרו כאן מתייך בכירור למסורת האימפריית הקולוניאליות המערביות. יתר על כן, כולם דוגמאות ל"מדיניות התפשטות לצורך השגת מרחבי מחיה"⁹⁶ ולכוונה לדחוק את רגלי התושבים הילידיים כדי לפנות מקום למתיישבים שלהם עצמם. בכל אחד מהם היה המרחב הקולוניאלי זירת ההתרחשות של מעשים ברבריים של הרג והרס, מעשים שראוי להבינם כ"פשעי אימפריות" שביצע כוח פולש כנגד התושבים הילידיים. הדוגמה של המערב האמריקאי סיפקה לגרמנים וליפנים תומכי ההתפשטות – הן הפשיסטים הן הלא-פשיסטים – השראה, הכשר, הצדקה או מודל.

בין האימפריות הפשיסטיות היו הבדלים וקווי דמיון. כפי שסיכם אחד מחוקרי השאיפות האימפריאליות הפשיסטיות לא מכבר, הפרויקט האימפריאלי הפשיסטי האיטלקי דמה לאימפריאליזם הנאצי פחות משדמה לאימפריאליזם האירופי של שלהי המאה התשע-עשרה ולאימפריאליזם היפני של המאה העשרים.⁹⁷ היפנים והאיטלקים ראו בתרבותם ובשחרורם של

94 לטעון זה ראו: Aristotle Kallis, *Genocide and Fascism: The Eliminationist Drive in Fascist Europe*, New York: Routledge (2009). ראו גם: Aristotle Kallis, "Fascism, 'License' and Genocide: From the Chimera of Rebirth to the Authorization of Mass Murder", in: Antonio Costa Pinto (ed.), *Rethinking the Nature of Fascism: Comparative Perspectives*, Basingstoke: Palgrave Macmillan (2011), pp. 227-270.

95 בעיני הסוציולוג נורברט אליאס ותומכיו רצה עם הוא סטייה, "היפוך מקומי וזמני של התנועה הכללית קדימה של תהליך התרבות", תוצר של "דה-ציוויליזציה" או "דיס-ציוויליזציה". הסבר זה, כפי שמציין כריסטופר פאוואל, "מתעלם לגמרי מן התפקיד המרכזי שמילא רצה עם בקולוניאליזם האירופי". Powell, *Barbaric Civilization*, pp. 133-135.

96 במילותיו של אריסטוטל קאליס; ראו: Aristotle Kallis, *Fascist Ideology: Territory and Expansion in Italy and Germany, 1922-1945*, London and New York: Routledge (2000), p. 10.

97 Davide Rodogno, *Fascism's European Empire: Italian Occupation During the Second World War* (trans.: Adrian Belton), Cambridge: Cambridge University Press (2006), p. 412.

הילידים שליחות, בהתבסס על התפיסה שהם ציוויליזציה "עליונה" וגזע "עליון". הנאצים, לעומת זאת, כפי שהכריז היטלר עצמו, ביקשו לקלוט טריטוריות אבל לא בני אדם – גישה שתתחייב ממנה השמדת העמים הילדיים של מזרח אירופה (יהודים ולא־יהודים כאחד). באימפריה הפשיסטית של איטליה זכו הנתינים הקולוניאליים ליחס דומה ליחס שקיבלו הנתינים של הודו הבריטית. באימפריה הגרמנית הנאצית של מזרח אירופה, על כל פנים, היה גורלם של העמים הילדיים דומה לגורלם של האינדיאנים האמריקאים במערב יבשת צפון אמריקה.⁹⁸

